

Inštitút pre výskum
práce a rodiny

BULLETIN

SEPTEMBER 2020

VOL. 1 ISSUE 2

DANA HAMPLOVÁ - PETRA ŠALAMOUNOVÁ
PREFEROVANÁ DĹŽKA RODIČOVskej DOVOLENKY:
POROVNANIE S ÔSMIMI EURÓPSKymi KRAJINAMI

Preferovaná dĺžka rodičovskej dovolenky: Porovnanie s ôsmimi európskymi krajinami

Dana Hamplová, Petra Šalamounová

Sociologický ústav Akadémie vied, Praha

Text sa zaoberá preferovanou dĺžkou materskej a rodičovskej dovolenky a tým, kto by na rodičovskú dovolenku mal nastupovať. Vychádza pritom z dát zo 7 európskych krajín, získaných v rámci medzinárodného výskumného šetrenia ISSO 2012. Ukazuje, že Česi a Slováci sú v porovnaní s obyvateľmi ďalších európskych krajín výnimočne vysokou podporou dlhej rodičovskej dovolenky. Podpora rodičovskej dovolenky kratšej ako 2 roky je v českom (a slovenskom) prostredí slabá vo všetkých vzdelanostných skupinách, vysokoškolačky však vyjadrujú o niečo nižšiu podporu troj- a viacročným rodičovským dovolenkám.

V českej spoločnosti sa v posledných rokoch rozvíja verejná diskusia o tom, aká dlhá by mala byť platená rodičovská dovolenka a či je treba súčasnú prax zmeniť. Prebiehajúce diskusie sú reakciami na český model rodinnej starostlivosti, v ktorom väčšina matiek po narodení dieťaťa prerušuje pracovnú kariéru. Navyše, vzhľadom na to, že v Českej republike výrazne klesajú medzipôrodné intervaly a rodičovské dovolenky na seba často nadväzujú, dochádza u mnohých žien k dlhoročnému výpadku z pracovného trhu. V dôsledku tejto praxe patrí Česká republika spoločne so Slovenskom v európskom porovnaní medzi krajiny s výnimočne nízkou zamestnanosťou matiek s deťmi do troch rokov.

V diskusiách o tom, aká dlhá by mala byť rodičovská dovolenka, sa hovorí predovšetkým o nutnosti motivovať matky k väčšiemu zapojeniu na trhu práce a o negatívnych dopadoch príliš dlhého prerušenia zamestnaneckej dráhy. Dlhodobé prerušenie zamestnania v dôsledku starostlivosti o dieťa sa považuje za jednu z príčin feminizácie chudoby a nerovností medzi mužmi a ženami, a to ako na pracovnom trhu, tak i v rodine. Obvykle sa argumentuje tým, že ženám, ktoré dlhodobo prerušia zamestnanie, hrozí strata ľudského a vzdelanostného kapitálu, obmedzenie príležitosti pracovného postupu alebo veľká závislosť na partnerovi. V neposlednom rade sa poukazuje i na možný negatívny vzťah medzi dĺžkou rodičovskej dovolenky a úrovňou pôrodnosti. Niektoré štúdie tak poukazujú na obrat, ku ktorému došlo v deväťdesiatich rokoch minulého storočia a vďaka ktorému dnes pôrodnosť pozitívne koreluje s vyššími mierami zamestnanosti žien.

I napriek množstvu dôvodov, prečo môže byť dlhá rodičovská dovolenka problematická, a aj napriek tomu, že veľa žien negatívne dôsledky dlhej rodičovskej dovolenky vníma, staršie české výskumy naznačovali, že väčšina českých žien dlhodobé prerušenie pracovnej dráhy sama preferuje. V šetrení medzinárodného prieskumu názorov na populačný vývoj a sociálnu politiku z rokov 2000 až 2003 hodnotila rodičovskú dovolenku dokonca ako príliš krátku takmer štvrtina opýtaných Čechov, ktorí s ňou mali skúsenosť. Naopak, za dlhú

ju označili len dve percentá opýtaných. Podobne i podľa šetrenia „Manželstvo, práce a rodina“ z roku 2005 približne jedno percento českých žien dávalo v prípade detí do dvoch rokov prednosť inštitucionálnej starostlivosti (t. j. starostlivosti mimo rodiny), a to bez ohľadu na vzdelanie. Skokovo potom záujem o starostlivosť o deti mimo rodiny narastal až okolo tretieho roku veku dieťaťa – u trojročných detí inštitucionálnu starostlivosť víťalo približne 40 percent českých žien a u detí starších ako štyri roky už takmer tri štvrtiny žien. Zároveň patrí česká spoločnosť ku krajinám, ktoré podľa medzinárodného výskumu najmenej podporovali zariadenie starostlivosti o deti do troch rokov v navrhnutých pronatalitných opatreniach. Ani neskoršie zisťovanie nenaznačuje zásadnejšie zmeny v preferenciách, napríklad podľa sond z roku 2010 takmer 95 % respondentov s deťmi považovalo za ideálne, pokiaľ je matka s dieťaťom do dvoch rokov dieťaťa doma. Vysokú podporu nemala ani zamestnanosť matiek detí vo veku 2 – 3 roky. V tomto období by považovalo len okolo 12 – 16 % opýtaných rodičov za najlepšiu voľbu pre ženu čiastočný úväzok; a prácu na celý úväzok zvolil za optimálnu ani nie každý päťdesiaty respondent.

Otázkou je, prečo česká (a slovenská) populácia – vrátane vzdelaných žien v reprodukčnom veku – tak zásadným spôsobom podporuje dlhú rodičovskú dovolenku a neprejavuje prílišný záujem o rýchly návrat do zamestnania. Táto česká (slovenská) „výnimočnosť“ sa niekedy vysvetľuje inštitucionálnym nastavením predškolského systému, ktoré formuje očakávanie a názory na vhodnú formu starostlivosti o najmenších. V českom (slovenskom) prípade sa totiž – podobne ako v mnohých krajinách kontinentálnej Európy – rozlišujú jasle pre deti vo veku 0 – 3 roky a až po svojom treťom roku deti nastupujú do materských škôl. Podľa historicko-inštitucionálneho argumentu vznikla vďaka tomuto rozlíšeniu predstava o tom, že existuje prirodzená trojročná hranica pre rozdielne formy starostlivosti o deti a že inštitucionálna starostlivosť je vhodná až od troch rokov veku dieťaťa. V českom (a slovenskom) prípade sa jasle navyše nepovažovali za vzdelávacie, ale za zdravotnícke zariadenie.

Typicky česká (či stredoeurópska) trojročná hranica pre očakávaný začiatok inštitucionálnej starostlivosti sa vysvetľuje ako pozostatok rakúsko-uhorského systému predškolského vzdelávania. Ten síce pôvodne vznikol podľa francúzskeho vzoru, Francúzsko ho ale potom opustilo v 60. rokoch, v bývalom Česko-Slovensku (i v niektorých ďalších krajinách) však zostal zachovaný. Práve príklad Francúzska však naznačuje, že vzťah medzi historickou tradíciou, inštitucionálnym nastavením systému a kultúrnymi normami je výrazne zložitejší. Vo Francúzsku došlo k radikálnemu rozchodu s historicky tradičným systémom v 60. rokoch, zrejme v dôsledku zmien vo verejnej mienke a rastúceho záujmu

o inštitucionálne zaistenie starostlivosti o najmenších. Určité posuny by sme mohli očakávať i v českom prípade, napríklad vďaka otvorenejším verejným diskusiám na túto tému či rastúcej vzdelanosti žien. Prvou empirickou otázkou nášho článku preto je, ako dlho rodičovskú dovolenku Česi (a Slováci) v novších výskumoch preferujú, nakoľko je česká (a slovenská) populácia v tomto ohľade homogénna a či sa Česi (a Slováci) stále zásadným spôsobom líšia od ostatných Európanov. S tým súvisí i otázka, ako respondenti vidia rozdelenie rodičovskej dovolenky medzi oboch rodičov.

Akokoľvek medzinárodné porovnávanie preferovanej dĺžky rodičovskej dovolenky i jeho interpretácia však narážajú na problém. V postojoch k rodičovskej dovolenke sa nemusia odrážať len predstavy o správnej a vhodnej starostlivosti o najmenšie deti (na čo sa obvykle kladie dôraz), ale aj všeobecné očakávanie ohľadne úlohy štátu a verejného sociálneho zabezpečenia. Je napríklad možné, že v konzervatívnejších krajinách nie je vysoká podpora dlhšej rodičovskej dovolenky preto, že by si ľudia mysleli, že matky by nemali byť doma s deťmi, ale pretože sú presvedčení, že by do rodinných záležitostí nemal zasahovať štát. Našou druhou empirickou otázkou preto je, aká by mala byť úloha štátu a rodiny pri zaistení predškolskej starostlivosti, konkrétne: kto by mal byť tým hlavným, kto starostlivosť o deti v predškolskom veku poskytuje (rodina, štát či trh).

Odpovede hľadáme v dátach z medzinárodného výskumného programu *International Social Survey Program* (ISSP) z roku 2012. Na výskume „Rodina 2012“ sa zúčastnilo 37 krajín, z toho 17 európskych. V tomto texte spracúvame údaje za 8 európskych krajín, ktoré boli vybrané predovšetkým podľa toho, že sa v nich vyvinuli rozdielne sociálne systémy a rozdielne inštitucionálne režimy z hľadiska starostlivosti o deti v predškolskom veku. Konkrétne ide o Českú republiku a Slovensko, Poľsko, Rakúsko a Nemecko – tieto štyri krajiny boli vybrané na základe geografickej a kultúrnej blízkosti s našou spoločnosťou. Tieto krajiny zdieľajú bismarckovskú tradíciu sociálneho zabezpečenia, rakúsky a slovenský systém starostlivosti o najmenších navyše vychádzajú z rovnakého základu rakúsko-uhorského sociálneho zabezpečenia. Ďalej vyberáme krajiny reprezentujúce rozdielne typy sociálnych štátov: Španielsko je jediným predstaviteľom juhoeurópskeho rodinného systému, v ktorom je kladený veľký dôraz na rodinné väzby a pomoc v rámci rodiny. Naproti tomu stojí tzv. sociálno-demokratický (škandinávsky) systém, v ktorom je uplatňovaná aktívna politika zamestnanosti, na trhu práce je vysoký podiel žien a funguje tu štedrá sociálna politika. Ako zástupcu sme vybrali Švédsko. Poslednou sledovanou krajinou je Francúzsko, ktorá býva radené ku konzervatívnym (kontinentálnym)

režimom, ale pre túto krajinu je typická výrazne pronatalitná politika a podpora zamestnanosti žien. Domnievame sa pritom, že v týchto krajinách nájdeme i veľmi odlišné preferencie týkajúce sa dĺžky rodičovskej dovolenky.

V stredoeurópskych krajinách, a to obzvlášť v Rakúsku, Českej republike a na Slovensku očakávame relatívne vysokú podporu dlhších rodičovských dovoleniek, a to vďaka dôrazom na rozdielne potreby detí do troch rokov a detí v staršom predškolskom veku. V prípade Švédska, ale i Francúzska predpokladáme naopak podporu kratšieho trvania rodičovskej dovolenky, a to vďaka ich dôrazu na zamestnanosť matiek, a vo švédskom prípade i na nerozlišovanie starostlivosti o deti do troch rokov a o deti staršie.

V prípade Španielska očakávame skôr strednú podporu dlhých rodičovských dovoleniek. Pre systémy, založené na širších rodinách, je totiž na jednej strane typická vysoká podpora toho, aby starostlivosť o deti prebiehala v rodinnom prostredí, na druhej strane sa však neočakáva zásadná úloha štátu v tomto zabezpečení. Výsledkom toho potom môže byť skôr nízke očakávanie respondentov ohľadne platenej rodičovskej dovolenky.

Rodinná politika v porovnávaných krajinách

V Českej republike je v súčasnej dobe (rok 2015) materská dovolenka 28 týždňov, z toho šesť týždňov musí byť vybraných pred plánovaným dňom pôrodu. Českým špecifikom je, že po relatívne krátkom období (6 týždňov), ktoré sú garantované len pre matku, sa môžu rodičia vystriedať bez špecifických dôvodov. Žiadne dni vyhradené len pre otca ale určené nie sú. V tejto dobe poberá poistený rodič 70 % pôvodného platu. Bezprostredne po materskej nasleduje rodičovská dovolenka. Rodičovi je garantované pracovné miesto u pôvodného zamestnávateľa na tri roky. Obdobie, po ktorom je vyplatený príspevok, si je možné za určitých podmienok zvoliť. Celková čiastka bola v roku 2014 určená na 220 tisíc korún, tá sa potom rozpočítava na počty mesiacov, najkratšia možnosť je do druhých narodenín dieťaťa, najdlhšie potom do štvrtých narodenín.

Slovenská rodinná politika v oblasti dĺžky platenej dovolenky je veľmi podobná tej, aká fungovala v Českej republike donedávna. Na materskú dovolenku takisto nastupuje žena 6 týždňov pred plánovaným pôrodom, materská dávka (65 % pôvodného platu) je jej celkovo vyplácaná po dobu 34 týždňov. Potom nasleduje rodičovská dovolenka, ktorá trvá do tretích narodenín dieťaťa a rodina dostáva jednotný príspevok bez zohľadnenia predchádzajúcich príjmov.

V Poľsku (rok 2015) trvá základná materská dovolenka 20 týždňov, opäť je 6 týždňov určených na obdobie pred narodením dieťaťa. Poistené ženy potom dostávajú 6 týždňov navyše. Pokiaľ sa rodina rozhodne toto obdobie rozšíriť až do prvých narodenín potomka, tak po celú dobu poberá 80 % pôvodného platu namiesto 100 %. V Poľsku sa môžu rodičia vystriedať už počas materskej dovolenky. Na rozdiel od Českej republiky sú však dva týždne vyhradené len pre otca, ktoré si musí vybrať 12 mesiacov po pôrode. Po ukončení materskej dovolenky má zamestnanec celkovo nárok na 36 mesiacov uvoľnenia z práce (34 pre rodinu a k tomu po mesiaci musí vybrať len otec a len matka). Toto voľno si môžu vziať kedykoľvek do piatych narodenín dieťaťa. V tomto období takisto prináleží rodičom po dobu 24 mesiacov rodičovský príspevok. Rodičia môžu až 4 mesiace voľna vyberať súbežne.

Ženy v Rakúsku majú nárok na 16-týždennú, plne hradenú materskú dovolenku (polovica z toho času sa musí vybrať pred plánovaným dátumom pôrodu). Potom majú možnosť uvoľnenia zo zamestnania až do druhých narodenín potomka. Rodičovská dovolenka je určená pre oboch rodičov a nemôže sa vyberať súbežne (s výnimkou jedného mesiaca). Každý rodič má možnosť odložiť až tri mesiace tohto uvoľnenia a vybrať si ich do siedmych narodenín dieťaťa. Príspevok na starostlivosť je možné vyberať nezávisle na rodičovskej dovolenke. Od roku 2010 existuje v piatich variantoch. Dĺžka poberania sa predlžuje, pokiaľ o ňu žiadajú obaja rodičia. Prvé štyri formy sú paušálne dávky a poberajú sa v dĺžke 30 (resp. 36 mesiacov v prípade oboch rodičov), ďalej 20 (24) mesiacov, 15 (18) mesiacov a 12 (14) mesiacov. Posledná možnosť je poberať dávku po dobu 12 (14) mesiacov a jej výška je príjmovovo testovaná (80 % predchádzajúceho platu).

Nemecko má najkratšiu možnú materskú dovolenku podľa odporúčenia európskych smerníc – 6 týždňov pred a 8 týždňov po pôrode. Štátom garantovaná otcovská dovolenka tu neexistuje. Po materskej dovolenke tu existuje možnosť uvoľnenia z práce na dobu 36 mesiacov, posledný rok môže byť vybraný kedykoľvek, až do ôsmych narodenín potomka. Finančný príspevok možno čerpať dvojakým spôsobom. Prvá možnosť je zvoliť príspevok vo výške 67 % platu po dobu prvých 12 mesiacov rodičovskej dovolenky. Táto doba môže byť rozšírená až na 14 mesiacov, pokiaľ si druhý rodič vyberie minimálne dva mesiace (tzv. 12 + 2). Druhou možnosťou je predĺžiť poberanie príspevku na dvojnásobok s polovičnou kompenzáciou (12 + 4). Rodičia môžu čerpať rodičovskú dovolenku súčasne. Táto čiastka je určená na každé dieťa, takže možno poberať naraz na viac detí, ale doba vyplácania je limitovaná do 14

mesiacov veku dieťaťa. V Nemecku ďalej prináleží určitý príspevok rodine, ktorá nedáva dieťa vo veku jeden až dva roky do štátnych jaslí.

Vo Francúzsku je dĺžka materskej dovolenky určovaná podľa poradia dieťaťa – pri prvom a druhom dieťati je dĺžka materskej dovolenky 16 týždňov (6 týždňov pred pôrodom), od tretieho dieťaťa sa dĺžka rozširuje na 26 týždňov (8 týždňov pred pôrodom). Otec má možnosť využiť 11 dní plne plateného voľna v období do 4 mesiacov po pôrode. I vo Francúzsku je garantovaná rodičovská dovolenka (uvolnenie zo zamestnania) do tretích narodenín dieťaťa. Finančné príspevky sa však líšia podľa poradia dieťaťa. Na prvé dieťa je dávka vyplácaná len prvých šesť mesiacov. Od druhého dieťaťa prináleží rodičom po túto dobu paušálna dávka, a to buď plná, alebo redukovaná podľa úväzku. Rodičia sa ale musia vystriedať, jeden z nich smie vybrať maximálne 30 mesiacov. Pokiaľ je zvolená verzia s redukovaným úväzkom, môžu dávku poberať obaja rodičia súčasne, ale celková výška čiastky nesmie byť prekročená. Pokiaľ má rodina tretie a ďalšie dieťa a jeden rodič nepracuje, je tu možnosť zvoliť si po jeden rok príspevok výrazne vyšší (820 verzus 570 eur).

Tabuľka č. 1: Prehľad rodinných politík

	ČR	Slovensko	Poľsko	Nemecko	Francúzsko	Španielsko	Švédsko
Materská dovolenka v týždňoch	28 70 % platu*	34 65 % platu*	26/52 100/80 % platu	14 100 % platu*	16/26 100 % platu	16 100 % platu	nie
Otcovská dovolenka v dňoch	nie	nie	10	nie	11	15	10**
Rodičovský príspevok	2 – 4 roky celková čiastka	3 roky paušálne	24 mesiacov v paušálne	14/28 mesiacov 67 % platu/polovic a	1. dieťa – 6 mesiacov/o d druhého do 3 rokov paušálne	nie	18 mesiacov v 78 % platu
Nutná výmena rodičov	nie	nie	áno	áno	áno	nie	áno

*nie je zdaňované

**určené pre „druhého rodiča“

V Španielsku je štátom určená materská dovolenka 16 týždňov (takisto 6 týždňov vopred). Zamestnaná žena môže celé obdobie po pôrode prenechať mužovi. Otcom prináleží 15-dňové platené voľno (jeho konkrétne formy sa líšia podľa sektora). Rodičovská dovolenka trvá i v Španielsku do tretích narodenín dieťaťa, rodičia však v tomto období nedostávajú žiadny príspevok.

Švédske opatrenia na podporu rodičov sa od popísaných krajín zásadne líšia. V prvom rade tu nie je vymedzená žiadna materská dovolenka, od začiatku sa hovorí o rodičovskej dovolenke. V období po pôrode (prvých 60 dní) je ďalej vymedzených 10 platených dní (80 % platu) pre tzv. „druhého rodiča“ (bez určenia pohlavia). Vo Švédsku je ďalej oddelené rodičovské „bezplatné uvoľnenie zo zamestnania“, naň má zamestnanec nárok behom prvých 18 mesiacov života dieťaťa, a rodičovská dovolenka, teda obdobie, kedy rodič poberá príspevok a súčasne je mu garantované voľno zo zamestnania. Tieto dve obdobia sa nemusia prekrývať. Platená rodičovská dovolenka trvá 480 dní, z toho 60 dní je určených len pre matku a 60 výlučne pre otca. Táto časť je neprevoditeľná. Zo zvyšných 360 dní prináleží každému rodičovi polovica, ale rodičia si túto časť môžu rozdeliť podľa dohody, ktorá však musí byť potvrdená podpisom. Od roku 2014 môže byť rodičovská dovolenka vybraná kedykoľvek do 12 rokov veku dieťaťa, z toho však len 96 dní po štvrtých narodeninách dieťaťa. Ďalšia možnosť je, že táto čiastka a súčasne pracovný úväzok sa dajú krátiť na polovicu, štvrtinu a osminu a odpovedajúcim spôsobom rastie doba poberania. Napríklad je možné nastúpiť do zamestnania na polovičný úväzok a zároveň poberať polovičný rodičovský príspevok. Počas prvého roku si rodičia môžu až 30 dní vybrať spoločne.

Jednotlivé krajiny sa líšia i v tom, ako sa pristupuje k dávkam z hľadiska daňového systému. V Česku, na Slovensku a v Nemecku tak materský príspevok nie je zdaňovaný, v ostatných krajinách podlieha zdaňovaniu. Rôzna prax medzi vybranými krajinami je i v tom, nakoľko musí rodič pri poberaní rodičovského príspevku skutočne prerušiť či skrátiť pracovnú dráhu.

Preferovaná dĺžka materskej/otcovskej a rodičovskej dovolenky

Tabuľka č. 2 dokumentuje, že v európskych krajinách existujú úplne rozdielne preferencie ohľadne dĺžky platenej materskej/otcovskej a rodičovskej dovolenky a že podpora dlhej rodičovskej dovolenky je v Českej republike, ale i na Slovensku, stále veľmi silná. V oboch krajinách približne tri štvrtiny respondentov uviedli, že by rodičia mali mať možnosť využiť platenú dovolenku 36 mesiacov či dlhšie. Tretina opýtaných si pritom myslela, že rodičovská dovolenka by mala byť dlhšie než tri roky.

Česká (a slovenská) podpora systému dlhých rodičovských dovolení sa zdá byť výnimočne silná i v porovnaní so susednými štátmi. Jediným ďalším štátom, kde platené rodičovské uvoľnenie zo zamestnania po dobu aspoň troch rokov podporovala polovica respondentov, bolo Rakúsko. Oproti tomu v Poľsku či

Tabuľka č. 2: Preferovaná dĺžka rodičovskej dovolenky v mesiacoch v %

	ČR		Slovensko		Rakúsko		Nemecko		Poľsko		Španielsko		Švédsko		Francúzsko	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
0	1,0	3,8	0,8	1,6	7,0	9,6	4,8	8,3	1,3	0,5	4,2	6,9	4,0	6,5	14,0	16,9
1-5	0,0	0,0	0,9	0,7	1,4	1,1	3,3	7,5	7,0	6,4	14,5	15,3	0,9	1,1	6,6	12,4
6	1,7	1,2	0,1	0,8	1,9	1,6	7,7	11,2	12,5	13,0	19,2	22,0	3,4	5,4	20,4	18,4
7-11	0,0	0,5	0,7	0,1	0,1	0,4	2,4	1,6	2,2	1,9	6,7	5,9	1,6	3,0	3,2	3,3
12	3,9	4,5	3,1	5,4	6,6	8,5	43,8	36,2	43,9	48,3	35,9	27,0	30,4	37,4	25,2	22,6
13-23	1,0	1,6	0,6	1,9	4,0	3,0	6,5	7,4	3,0	4,3	3,5	2,8	30,9	24,2	3,1	2,4
24	14,5	17,1	13,7	14,8	24,1	26,2	16,5	15,5	11,0	12,2	6,3	7,3	22,1	16,0	10,6	11,7
25-35	2,4	2,5	1,9	4,2	4,6	6,4	0,3	0,5	0,9	0,0	0,0	0,2	0,4	0,4	0,3	0,8
36	41,1	36,9	50,8	50,0	24,7	30,3	14,2	10,0	16,4	11,4	4,4	3,9	4,7	4,1	16,3	10,1
37+	34,4	32,0	27,5	20,4	15,6	13,0	0,6	1,9	1,8	2,1	5,4	8,8	1,6	1,9	0,5	1,4
Priemer	37,4	35,4	38,0	35,6	29,1	28,0	16,6	15,1	17,1	15,9	13,8	15,4	17,4	15,8	13,9	12,2

Zdroj: ISSP 2012, vážené dáta

v Nemecku vyjadrovali respondenti najčastejšiu podporu materskej/otcovskej či rodičovskej dovolenky v dĺžke 12 mesiacov, ďalšie platené voľno v súvislosti so starostlivosťou o dieťa preferovala len približne tretina opýtaných. Podpora viac než trojročnej rodičovskej dovolenky potom bola v týchto krajinách malá. V priemere najkratšie platené voľno v súvislosti so starostlivosťou o dieťa požadovali francúzski respondenti. Každý šiesty sa dokonca domnieval, že rodičia by na žiadne platené voľno nemali mať nárok. Takmer tretina opýtaných Francúzov sa potom vyjadrila, že by nejaká rodičovská dovolenka mala byť, ale mala by byť kratšia ako 12 mesiacov. S výnimkou Španielska vo všetkých krajinách pozorujeme, že ženy majú tendenciu uprednostňovať dlhšiu rodičovskú dovolenku než muži.

Tabuľka č. 3 zobrazuje preferovanú dĺžku platenej rodičovskej dovolenky podľa vzdelania medzi ženami vo veku 25-44 rokov. V tejto tabuľke zároveň rozlišujeme postoje žien s vysokoškolským vzdelaním a ostatnými v Českej republike, na Slovensku a v Rakúsku.

Tabuľka č. 3: Preferovaná dĺžka rodičovskej dovolenky podľa vzdelania v %, Česká republika, Rakúsko, Slovensko, len ženy vo veku 25 – 44 rokov

	ČR			Slovensko			Rakúsko		
	Nižšie	Vysokoškoláčky	Celkovo	Nižšie	Vysokoškoláčky	Celkovo	Nižšie	Vysokoškoláčky	Celkovo
0	0,8	1,2	0,9	0,7	0,0	0,6	3,6	9,3	4,8
1-5	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0	0,8	0,8	1,5	0,9
6	1,3	0,0	1,1	0,0	0,0	0,0	0,4	2,8	0,9
7-11	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	0,4	0,0	0,0	0,0
12	2,2	4,0	2,6	4,2	5,6	4,5	3,5	11,0	5,1
13-23	0,8	0,0	0,7	1,1	0,0	0,8	4,1	3,0	3,8
24	12,6	25,7	15,0	10,8	27,5	15,0	22,8	23,9	23,0
25-35	2,9	0,0	2,3	1,7	0,7	1,4	5,2	7,0	5,6
36	41,4	46,6	42,1	46,8	44,1	46,1	39,7	30,8	37,8
37+	38,0	22,5	35,4	33,7	20,5	30,4	20,0	10,7	18,0
N =	307	47	354	122	36	158	186	55	241

Zdroj: ISSP 2012, vážené dáta

Dáta za Českú republiku (a Slovensko) nepotvrdzujú, že by české (a slovenské) vysokoškolačky mali záujem o výrazne kratšiu rodičovskú dovolenku. Tento výskum naopak naznačuje, že podpora dlhej rodičovskej dovolenky je veľmi

silná i medzi mladšími a vzdelanejšími ženami. Iba 5 percent opýtaných žien vo vekovej skupine 25 – 44 rokov vyjadrilo presvedčenie, že dovolenka – materská (otcovská) a rodičovská – by mali byť kratšie než dva roky. V prípade kratších rodičovských dovoleniek nenájdeme rozdiely podľa dosiahnutého vzdelania. Ženy s vysokoškolským diplomom sa však odlišujú v otázke rodičovských dovoleniek dlhšieho trvania. Zatiaľ čo sa 79 percent žien bez vysokoškolského vzdelania domnievalo, že by rodičovská mala byť tri roky a dlhšie, medzi vysokoškoláčkami sa tak vyjadrilo 69 percent. Ešte väčší rozdiel je, pokiaľ sa zameriame na rodičovskú dovolenku dlhšiu než 3 roky (22 percent vysokoškoláčok oproti takmer 40 percentám žien bez vysokoškolského vzdelania).

Veľmi podobnú situáciu nájdeme i na Slovensku, kde je podpora kratších rodičovských dovoleniek malá bez ohľadu na dosiahnuté vzdelanie, aj keď vzdelanejšie ženy častejšie než ich menej vzdelané kolegyne volili dvojročnú rodičovskú dovolenku. V Rakúsku sa prejavili rozdiely medzi vysokoškoláčkami a ostatnými predovšetkým v tom, že vzdelanejšie ženy si častejšie myslia, že by žiadna platená materská/rodičovská dovolenka nemala byť. Medzi ženami, ktoré sa domnievali, že nejaká platená rodičovská dovolenka by byť mala, však boli vzdelanostné rozdiely veľmi malé. Z dát sa tak zdá, že v týchto stredoeurópskych krajinách vzdelanie neznamená príliš veľký rozdiel a podpora relatívne dlhých rodičovských dovoleniek je pomerne homogénna.

Znamená to teda, že Stredoeurópania si myslia, že o deti by sa malo starať v rodine, zatiaľ čo v iných častiach Európy vidia ako vhodnú i inštitucionálnu starostlivosť? Odpoveď na túto otázku je komplikovaná. Použité dáta totiž naznačujú, že postoje českej a slovenskej spoločnosti sa neodlišujú len od štátov, v ktorých je dlhodobá tradícia sociálno-demokratického systému rodinnej politiky, ale i od niektorých spoločností s tzv. konzervatívno-pevninským či na širších rodinách založeným systémom. Jedným z vysvetlení môže byť to, že otázka týkajúca sa dĺžky platenej rodičovskej dovolenky fakticky neodpovedala na otázku, kto sa má o predškolské dieťa starať. Odpovede totiž môžu hovoriť i o tom, nakoľko respondenti očakávajú intervenciu štátnej politiky do rodinného života.

V tabuľke č. 4 sú preto odpovede na otázku „*Ludia majú rôzne názory na starostlivosť o predškolské deti. Kto by mal byť tým hlavným, kto túto starostlivosť poskytuje?*“ Pokiaľ by predstavy o ideálnej dĺžke rodičovskej dovolenky odrážali (len) názory na správnu formu starostlivosti o dieťa, mohli by sme očakávať podobné poradie krajín ako u otázky zisťujúcej dĺžku rodičovskej dovolenky. Tak to však nie je. Dáta totiž ukazujú, že v krajinách, ako je Poľsko a

Španielsko, prevláda názor, že práve rodina by mala byť tým, kto starostlivosť zabezpečuje, hoci v týchto krajinách nebola prílišná podpora dlhých rodičovských dovoleniek. Teda to, že si Poliaci či Španieli v porovnávaní s Čechmi častejšie myslia, že rodičovská dovolenka by nemala byť príliš dlhá, neznamená, že podporujú inštitucionálne či iné typy nerodinnej starostlivosti. Naopak, sú častejšie než Česi presvedčení, že by starostlivosť o dieťa mala zaisťovať hlavne rodina. V Českej republike a v Rakúsku je podpora rodinnej starostlivosti síce relatívne vysoká, ale nižšia než v zmienených krajinách. Na druhej strane stojí Švédsko, kde len každý desiaty opýtaný odpovedal, že starostlivosť by mala byť poskytovaná predovšetkým rodinou. Zo sledovaných krajín sa odlišujú i respondenti z Francúzska, ktorí vyjadrujú významnú podporu pre starostlivosť zo strany súkromných subjektov (opatrovatelky, súkromné školy, atď.).

Preferovaná forma rodičovskej dovolenky

Tabuľka č. 5 prináša informácie o tom, ako by rodičovská dovolenka mala byť rozdelená medzi oboch rodičov. Vzhľadom na to, že iba 7 respondentov vo všetkých analyzovaných krajinách odpovedalo, že by celú materskú (otcovskú) a rodičovskú dovolenku mal čerpať otec, spojili sme posledné dve kategórie (t. j. väčšinou otec, vždy otec) do jednej. I v tomto prípade sa českí a slovenskí respondenti výrazne odlišovali od ostatných krajín tým, že zásadne uprednostňovali, aby na materskú/rodičovskú dovolenku nastupovala matka. Zároveň však platí, že postoje boli v tomto prípade viac heterogénne než pri dĺžke rodičovskej dovolenky. Z oslovených Čechov a Slovákov tak približne 70 percent odpovedalo, že s dieťaťom by mala zostať doma predovšetkým matka. Ďalšia pätina respondentov sa domnievala, že by matka mala vyčerpať väčšinu dovolenky a otec len krátke obdobie (rozdiely medzi pohlaviami nie sú štatisticky významné). Presvedčenie, že rodičovská dovolenka by mala byť rozdelená rovnakým dielom medzi matku a otca, potom zastávala len desatina českých (a slovenských) respondentov. Silnou podporou tomu, že rodičovskú dovolenku má čerpať žena, sa naša spoločnosť spolu so Slovenskom výrazne odlišuje od ostatných skúmaných krajín. Pre porovnanie môžeme uviesť, že v Nemecku či vo Francúzsku vyjadrovala podporu rovnému zdieľaniu rodičovskej dovolenky polovica opýtaných a vo Švédsku dokonca 70 percent. I keď ani v tomto prípade v českej (a slovenskej) spoločnosti nenájdeme štatisticky významné rozdiely medzi vysokoškolačkami a ženami s nižším vzdelaním, dáta napriek tomu naznačujú trend, že zdieľaniu rodičovskej dovolenky dávajú prednosť skôr ženy s vyšším vzdelaním.

Tabuľka č. 4: Kto má byť tým hlavným, kto zaisťuje starostlivosť o predškolské deti, v %

	ČR		Slovensko		Rakúsko		Nemecko		Poľsko		Španielsko		Švédsko		Francúzsko	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Rodina	58,0	53,7	46,8	44,7	59,0	62,0	37,6	44,6	74,9	79,9	62,5	64,7	10,0	10,9	29,4	35,9
Vláda (obec)	36,6	41,2	49,2	53,1	28,7	29,8	45,1	41,6	14,5	13,3	31,2	29,0	82,2	82,9	16,2	16,8
Súkromné objekty	2,9	2,6	2,1	1,2	7,9	5,7	11,0	6,1	9,0	5,5	3,1	3,1	7,0	4,9	45,0	39,3
Iné*	2,5	2,5	1,9	1,0	4,4	2,4	6,4	7,6	1,6	1,4	3,3	3,3	0,8	1,3	9,3	8,1

*napríklad zamestnávateľa, charitatívne organizácie, cirkvi

Zdroj: ISSP 2012, vážené dáta

Tabuľka č. 5: Kto má čerpať rodičovskú dovolenku, v %

	ČR		Slovensko		Rakúsko		Nemecko		Poľsko		Španielsko		Švédsko		Francúzsko	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Matka celú	67,1	71,7	66,0	71,3	36,5	40,7	13,1	18,4	29,2	36,2	29,2	37,4	0,6	2,2	12,4	17,0
Matka väčšinu, otec len malú časť	22,7	19,3	23,9	18,9	41,2	38,4	35,0	34,9	34,0	33,0	34,3	32,8	28,8	27,6	36,1	39,7
Matka i otec napoly	9,8	8,6	9,1	9,4	22,0	20,7	51,5	45,7	36,3	30,4	36,3	29,4	70,4	69,8	51,1	43,2
Otec väčšinu + otec celú	0,3	0,5	1,0	0,4	0,4	0,1	0,4	1,0	0,5	0,4	0,2	0,4	0,2	0,5	0,4	0,1
N =	1636		1044		985		1440		1012		2246		886		1727	

Zdroj: ISSP 2012, vážené dáta

Záver

Dáta z roku 2012 naznačujú, že Česi a Slováci majú v medzinárodnom porovnaní pomerne výnimočné postoje voči platenej rodičovskej dovolenke a že ich podpora relatívne dlhému platenému pobytu mimo pracovný trh je v našich krajinách v podstate univerzálna. Navyše sa zdá, že predovšetkým v českom prostredí podporujú dlhšiu rodičovskú dovolenku tie ženy, ktoré majú deti. Táto česko-slovenská „výnimočnosť“ sa obvykle vysvetľuje ako historický dôsledok rakúsko-uhorského nastavenia predškolskej starostlivosti, vďaka ktorému vznikla kultúrna hranica rozlišujúca deti do troch rokov a tie staršie deti. Naše analýzy dát však naznačujú, že situácia a jej interpretácia je výrazne zložitejšia.

Po prvé, predstavy o prirodzene trojročnej hranici boli v minulosti zdieľané v množstve krajín kontinentálnej Európy. V ďalších európskych krajinách, vrátane Rakúska i Francúzska, podľa ktorého príkladu bol rakúsko-uhorský systém vytvorený, však k určitým posunom došlo prinajmenšom v porovnaní s českou a slovenskou spoločnosťou. ***Čechom a Slovákom sa však zdá systém dlhých rodičovských dovoleniek vyhovujúci, hoci sa tieto spoločnosti v mnohých iných ohľadoch rýchlo liberalizovali a modernizovali. Podpora radikálnejšieho skracovania rodičovských dovoleniek nie je silná ani u vysokoškôľáčok ako potenciálne najliberálnejšej skupiny žien.*** Len malý podiel z nich si myslí, že by mala byť rodičovská dovolenka kratšia než 2 roky (pre porovnanie – v Rakúsku to bola viac než štvrtina). Jedným z možných vysvetlení je, že tieto ženy majú relatívne vyššiu istotu zamestnania, vďaka čomu nevidia dlhé prerušenie svojej pracovnej dráhy ako problém. Niektoré staršie výskumy naozaj naznačujú, že tri štvrtiny vysokoškôľáčok považovali svoj návrat do zamestnania po rodičovskej dovolenke za bezproblémový oproti polovici žien s najnižším vzdelaním.

Po druhé, názory na dĺžku rodičovskej dovolenky sa v odbornej literatúre tradične spájajú s predstavami o tom, akú starostlivosť malé dieťa potrebuje. Často sa potom viac menej automaticky očakáva, že existuje úzke spojenie medzi preferovanou dĺžkou rodičovskej dovolenky a postojom k inštitucionálnej starostlivosti o najmenších. Inými slovami, očakáva sa, že pokiaľ ľudia nepodporujú dlhú rodičovskú dovolenku, znamená to, že považujú inštitucionálnu starostlivosť za vhodnú. Dáta však naznačujú, že to tak nie je. Ako sme ukázali, v Španielsku a v Poľsku, kde sa kladie najväčší dôraz na rolu rodiny v predškolskej starostlivosti, 70 – 80 % respondentov označilo na vhodný model rodičovskú dovolenku v rozmedzí 0 – 12 mesiacov. ***Zdá sa tak, že sa v týchto postojoch neodrážajú ani predstavy o tom, čo je dobré pre dieťa***

(či pre matku), ale skôr predstavy o tom, čo by štát mal – alebo je ochotný – rodinám poskytnúť.

Práve pokiaľ sa zameriame na otázku, kto by mal byť tým hlavným, kto by mal starostlivosť poskytovať, Česi a Slováci prestávajú byť tak výnimoční. Patria síce stále skôr ku konzervatívnejším národom, kladúcim veľký dôraz na úlohu rodiny, avšak nie medzi tie najkonzervatívnejšie. Ako relatívne konzervatívna sa česká spoločnosť nejaví v porovnávaní sa s krajinami juhoeurópskymi či stredoeurópskymi, ale iba v porovnávaní so severozápadnou Európou. Určitú úlohu môže hrať to, že v týchto krajinách prebiehala postupná „emancipácia“, kedy ženy pozvoľna prechádzali od modelu žena-matka k ženám zapojeným do pracovného procesu, zatiaľ čo v bývalom Česko-Slovensku boli ženy už od päťdesiatych rokov minulého storočia nútené z ekonomických dôvodov kombinovať zamestnanie so starostlivosťou o dieťa, často zmieňované ako dvojité zaťaženie. Súčasné mladšie ročníky tak môžu reagovať na komplikovanejšiu situáciu svojich matiek a preto preferovať aspoň v období, kedy sú potomkovia najmladší, len prácu v domácnosti. **Z obdobia socializmu je tiež pretrvávajúci negatívny postoj k jasliam.**

Naozaj výnimoční sú teda Česi a Slováci oboch pohlaví obzvlášť v presvedčení, že rodičovskú dovolenku by mali čerpať matky. Tento postoj je v podstate univerzálne rozprestretý pre spoločnosti bez ohľadu na vzdelanie, predstavy o pracujúcich matkách či prítomnosť dieťaťa v domácnosti. Otázkou je, či české (a slovenské) ženy nepovažujú dlhú rodičovskú dovolenku za isté privilegium. Hoci české (a slovenské) matky s deťmi do troch rokov vykazujú jednu z najnižších ekonomických aktivít v Európe, ženy so staršími deťmi majú naopak jednu z najvyšších ekonomických aktivít, a to často na plný úväzok. Navyše je treba pripomenúť, že pracovná aktivita žien bola v minulých generáciách často vynútená nastavením socialistického pracovného trhu. **Dnešné ženy teda možno vítajú niekoľkoročné prerušenie svojej pracovnej dráhy s vedomím, že to je jediné obdobie, kedy nemusia ťažko balansovať medzi požiadavkami rodiny a zamestnania.**

Na záver je treba výsledky zasadiť i do súčasnej diskusie o vzťahu medzi preferovanou dĺžkou rodičovskej dovolenky a skutočnou dĺžkou rodičovskej dovolenky, dostupnosťou zariadení starostlivosti o najmenšie deti, ale i flexibilitou pracovného trhu. V týchto diskusiách často zaznieva argument, že preferencie odrážajú realitu a že ľudia svoje preferencie prispôsobujú podmienkam a tomu, čo je dostupné. Teda, že nedostatok zariadení na starostlivosť o najmenších a neflexibilný pracovný trh vytvárajú podmienky, v ktorých je skĺbenie zamestnania a starostlivosti o deti také náročné, že matky

radšej dávajú prednosť tomu zostať doma. Naše dáta naznačujú, že istým spôsobom to platiť môže, ale že situácia je výrazne zložitejšia. Na jednej strane naozaj platí, že **v krajinách s dlhou rodičovskou dovolenkou ľudia vyjadrujú dlhšej rodičovskej dovolenke podporu. Zdá sa teda, že ľudia považujú za normálne to, na čo sú zvyknutí** (nemôžeme určiť, čo je príčina a čo následok). Na druhú stranu je však treba pripomenúť, že korelácia medzi skutočnou dĺžkou rodičovskej dovolenky a preferenciami nie je dokonalá. Napríklad viac než 60 percent nemeckých a 40 percent švédskych žien vyjadrilo podporu kratšej rodičovskej dovolenke, než akú v súčasnosti ich krajina poskytuje. Situácia je však predovšetkým komplikovaná tým, že **preferencie ohľadom rodičovskej dovolenky neodrážajú len postoje voči starostlivosti o deti, ale i postoje voči úlohe štátu. Preferencia kratšej rodičovskej dovolenky tak nemusí automaticky znamenať, že si ľudia myslia, že by starostlivosť o najmenších nemala zostať v rukách rodiny**. Naše dáta naopak naznačujú, že v krajinách, kde je najvyšší dôraz na rolu rodiny a v ktorých si najviac respondentov myslelo, že starostlivosť o predškolské deti je záležitosťou rodiny (v Španielsku či v Poľsku), prevažovala jednoznačná podpora krátkym rodičovským dovolenkám. Inými slovami, naše dáta naznačujú, že **preferencie ohľadne rodičovskej dovolenky nejde redukovať iba na trade-off medzi rodičovskou dovolenkou a inštitucionálnou starostlivosťou, ale vstupuje do nich predstava i o úlohe štátu samotného**.

Autorky (Prof. Dana Hamplová a Mgr. Petra Šalamounová) pôsobia v Sociologickom ústave Akadémie vied ČR.

Text je výberom zo štúdie autoriek, publikovanej v časopise Fórum sociální politiky (č. 6/2015), ktorý vydáva český Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Celá štúdia je k dispozícii na stránke:

<https://www.vupsv.cz/casopis/forum-socialni-politiky-6-2015/>

Na téme rodičovskej dovolenky v súčasnosti s aktuálnymi dátami pracujú výskumní pracovníci Inštitútu pre výskum práce a rodiny, Mgr. Daniel Gerbery, PhD. a Mgr. Zuzana Turkovič Huráková. Na výsledky ich výskumu sa môžete tešiť v novoročnom Bulletinu IVPR.

Ďalšie informácie o IVPR získate na webových stránkach
www.ivpr.gov.sk

Vydáva Inštitút pre výskum práce a rodiny,
Župné nám. 5-6, 812 41 Bratislava
ivpr@ivpr.gov.sk, www.ivpr.gov.sk
NEPREDAJNÉ